

Tema 9: La postguerra i els canvis socials

1. Els canvis de l'estructura demogràfica

1-1 La demografia

Encara no se sap amb prou certesa el nombre real de morts que va causar la guerra, però estaria per sobre del mig milió de persones. A aquestes xifres cal afegir-hi l'augment de mortalitat a causa de les males condicions higièniques i alimentàries de la dècada dels 40, les centenars de milers de persones que van emigrar d'Espanya i l'elevat nombre de població reclusa per motius polítics.

Aquests estralls van tenir unes repercussions demogràfiques. Cal destacar la caiguda de la natalitat (la major part de les víctimes eren joves), l'augment de la mortalitat i la disminució del nombre d'homes respecte del de dones.

Entre les repercussions socials, cal fer esment de la profunda divisió entre els vencedors i els vençuts. Tot plegat va suposar una pervivència de l'odi i el ressentiment.

Des d'un punt de vista econòmic, a Catalunya l'evolució demogràfica propicià una oferta d'ocupació laboral des de començament de dècada. El fet que a bona part d'Espanya la guerra provoqués el retorn de moltes persones al camp, va generar un flux migratori cap a Catalunya.

Passats els anys de la postguerra, l'evolució demogràfica va continuar caracteritzada per un decreixement de les taxes de natalitat i mortalitat, encara que va ser rellevant el creixement de la natalitat a la dècada dels 60 (gràcies a la política pro-natalista). Aquest creixement coincidirà amb el procés accelerat d'industrialització i urbanització del país.

1-2 Els moviments de població

Durant la dictadura es donaren els fluxos de població més importants de la història, tant pel que fa a l'èxode del camp a les ciutats com per la migració per motius laborals cap als països europeus més desenvolupats.

La migració interior va ser de les zones agrícoles de l'interior fins a la perifèria industrial i, dins de cada regió, dels nuclis de població més petits als més grans. Les zones d'acollida van ser Madrid, Barcelona i País Basc i les principals zones migratòries Andalusia i Extremadura. La població immigrant s'establí en àrees suburbanes, on el problema de l'habitatge es va aguditzar de manera dramàtica i el barranquisme va augmentar. Les ciutats van créixer de manera desmesurada i anàrquica, la qual cosa va provocar autèntics disbarats urbanístics. La migració interior la van protagonitzar generalment famílies.

La migració exterior va ser molt activa cap als països europeus a partir de 1959 i fins el 1973, quan començà a disminuir com a conseqüència de la crisi econòmica internacional. Les causes d'aquesta migració va ser l'efecte que va tenir el Pla d'Estabilització, que provocà molta desocupació i oferta de llocs de treball a l'exterior. La migració exterior afectava fonamentalment homes sols que feien arribar a la família part del sou que guanyaven.

1-3 La població activa

És l'indicador que millor reflecteix els canvis de la societat entre el 1950 i el 1975. Durant la dictadura, la població activa del sector primari s'havia reduït més de la meitat i, per tant, va haver un augment de la població activa en els sectors industrial i de serveis.

1-4 La població a Catalunya

La raó de l'increment de la població fou l'onada migratòria. La causa de l'atracció migratòria va ser la demanda de mà d'obra per part de la indústria, demanda que va créixer molt a partir dels 60. La major part de les persones nouvingudes es van instal·lar als nuclis industrials (Barcelonès, Vallès Occidental i Baix Llobregat). La majoria dels immigrants procedien d'Andalusia, Extremadura i Castella-La Manxa i van ser acollits en municipis suburbials, encara que no es va donar cap mena de segregació social per motius culturals o lingüístics.

2. L'evolució econòmica

Podem dividir l'evolució econòmica en dos períodes: l'etapa que coincideix amb la fase totalitària del règim (postguerra, 1939-1959), caracteritzada per la depressió i l'estancament, i l'etapa que comprèn el període d'expansió econòmica propiciada pel Pla d'Estabilització (1959-1973) i la crisi del final de la dictadura (1973-1975).

2-1 La postguerra

La guerra va comportar destrucció i uns costos econòmics importants. El resultat va ser un descens important de la producció agrícola i industrial, i una caiguda de la renda nacional i la renda per càpita. El que no va ser tan lògic és que l'estancament i la depressió econòmica continuessin durant gairebé vint anys (culpa de la autarquia). Així, entre el 1959 i el 1954, la majoria de la població va treballar més que abans de la guerra, però les condicions laborals eren pitjors i el seu nivell de vida, més baix.

Aquella època es recorda com el temps de les restriccions elèctriques, la fam i la misèria. L'obsessió de la població era obtenir aliments fent llargues cues a les botigues o intentant aconseguir algun producte d'estraperlo. L'autarquia va caracteritzar aquesta època, que es basava en aïllar-se econòmicament de l'exterior (refús de l'entrada de capital estranger i limitació d'importacions i exportacions), i en la intervenció de l'Estat en la producció i distribució de béns i en la fixació de preus i de valors de canvi de la moneda.

El 1941 es va crear l'Institut Nacional de Industria, amb la finalitat que l'Estat pogués fabricar aquells productes necessaris que l'empresa privada no estava en condicions de produir. Aquest organisme, però, va ser una font de dèficit públic, ja que l'objectiu d'aprofitar els recursos propis es demostrà impossible perquè Espanya no produïa matèries primeres. L'Estat tampoc produïa els aliments suficients per a tota la població, la qual cosa encaria els productes de primera necessitat, que es racionaven per mitjà de cupos de l'Estat i cartilles de racionament. Va haver una baixada dels salaris, tot i l'augment constant dels preus.

A això cal afegir-hi els intents conscients i deliberats de desindustrialitzar Catalunya i el País Basc, territoris que els vencedors consideraven desafectes i perillosos. Així, al principi, la

creació de fàbriques noves només s'autoritzava si s'instal·laven fora de Catalunya, i fins i tot a la dècada dels 40, es va obligar algunes empreses catalanes a traslladar-se a altres indrets d'Espanya.

2-2 Etapa d'expansió

Entre el 1951 i el 1957, Espanya va començar a recuperar la situació: per exemple, la cartilla de racionament va desaparèixer al 1952. Això, juntament amb la fi de l'aïllament internacional, l'inici de l'ajut nord-americà (préstecs de 1949 i 1950) i el pacte de Madrid al 1953, va permetre un creixement econòmic moderat, encara que va haver un augment de la inflació.

El 1957 Franco incorporà al govern tecnòcrates, experts en economia, molts dels quals estaven vinculats a l'Opus Dei. Ells van preparar el Pla d'Estabilització i Liberalització de 1959. Aquest pla tenia dos objectius: aturar la inflació i liberalitzar el sector exterior (deixar importar capitals i donar més llibertat per a les importacions i exportacions). Les conseqüències d'aquest pla va ser la devaluació de la pesseta, una reforma fiscal i l'ajut de l'FMI i de l'OECE. Bàsicament, el pla consistí en la modificació de l'autarquia i en l'establiment de les bases per convertir progressivament l'economia espanyola en un sistema capitalista.

Franco se'n va malfiar, ja que aquesta política anava contra els seus principis ideològics, però la va acceptar a contracor davant de l'amenaça de fallida de l'Estat i de la insistència enèrgica dels nous ministres.

Durant els primers mesos, els resultats del pla van ser negatius, però els efectes positius es van començar a notar quan, a partir del 1961, va començar una etapa d'expansió econòmica sostinguda, on Catalunya va sortir força beneficiada perquè va propiciar una diversificació industrial.

Tot i els avenços, la balança de pagaments presentava dèficit. Calia buscar alternatives: 1) el turisme, 2) les inversions de capital estranger i 3) l'exportació de mà d'obra.

1) Les divises (diners aportats pel turisme) van ser una de les fonts de finançament més importants del desenvolupament espanyol. 2) El fet que a Espanya hi hagués una dictadura que reprimia el moviment obrer, que no hi hagués dret de vaga, que la mà d'obra fos més barata i que es paguessin menys impostos, va traure el capital de les empreses estrangeres.

Una altra causa de l'expansió econòmica d'Espanya van ser els plans de desenvolupament impulsats pel govern. Els plans consistien a invertir diners estatals per condicionar un seguit d'espais, que es dotaven d'infraestructures per instal·lar indústries: els polígons industrials o pols de desenvolupament. El sòl d'aquests polígons era barat, amb la qual cosa s'estimulaven la inversió pròpia i l'estrangera per establir-hi indústries.

L'expansió es va aturar a partir del 1973, a causa de la crisi del petroli. Això va suposar inflació, caiguda de la relació d'intercanvis i l'augment del dèficit pressupostari.

3. Les transformacions de la societat

3-1 El canvi de la societat

A més del procés d'industrialització, altres canvis socials van ocórrer: modificació de l'estructura de classes al camp, especialització de la classe obrera i creixement de la classe mitjana.

Al món rural, el canvi es caracteritzà per un descens dràstic del nombre de jornalers, l'accés a la propietat dels arrendataris i la pèrdua de prestigi i de pes global en l'economia dels terratinents.

Als nuclis urbans s'incrementà el nombre de treballadors de la indústria i del sector serveis, ja que els nous obrers procedents del camp van passar de ser jornalers rurals a treballar de peons de la construcció o en la indústria.

El moviment obrer canvià de mentalitat. De ser una classe que abans de la guerra s'aglutinava al voltant de la CNT, passà a organitzar-se al voltant de Comissions Obreres, sindicat que es caracteritzava per la demanda de millores salarials i per la reivindicació de drets sindicals.

La classe mitjana va donar un increment quantitatiu i un canvi qualitatiu.

3-2 La condició femenina

La dictadura comportà, per a la dona, el retorn al sistema de valors tradicionals masculistes i la pèrdua de tots els drets i avenços aconseguits durant la República.

La dona havia de estar sotmesa a l'home i la seva funció principal havia de ser la maternitat i la cura dels fills i la llar. Es va derogar el divorci i es van prohibir els anticonceptius.

Pel que fa a l'educació, es prohibí la coeducació i s'imposà l'ensenyament de les tasques de la llar i de labors per acostumar la dona al que es considerava el seu paper.

La legislació laboral dificultava l'accés de les dones al món laboral, a part que podia ser acomiadada si es casava i tenia un sou inferior al d'un home.

A la dècada dels 60 es van modificar alguns aspectes de la legislació: es va acceptar la coeducació arran de la Ley General de Educación, i les dones van anar accedint poc a poc a les universitats. Aquesta dècada va ser l'inici d'un auge de les reivindicacions feministes arreu d'Europa.

Franco mor el 20/11/1975 i s'inicia la transició cap a la democràcia (fins el 1978).